

Hradisko Vyšehrad

MARTA REMIAŠOVÁ

Medzi významné archeologické a prírodné lokality horného Ponitria a Turca patrí hradisko Vyšehrad.

Juhozápadná časť Malej Fatry prechádza na juhu v zalesnenej pohorie Žiar. Na hrebeni pohoria Žiar, ktorý je hranicou medzi Turcom a Nitrou sa nachádza výšinné hradisko Vyšehrad v nadmorskej výške 829 m.

Najpohodlnejší a historicky najvýznamnejší prechod z hornej Nitry do Turca je ten, čo vedie vo výške asi 300 m cez obec Brezany smerom takmer východným až na hrebeň pohoria Žiar, ktorý vo výške 689 m. Táto cesta nie je jedinou spájajúca hornú Nitru s Turcom, naväzujúca na tzv. Soľnú cestu,¹ alebo Jantárovú.²

Vyšehrad pre svoje dôležité zemepisné a strategické postavenie a pre historický význam a svoju prírodnú osobitosť stal sa chránenou prírodnou i archeologickou pamiatkou. Patrí do katastrálneho územia Nitrianskeho Pravna (Solka, Vyšehradné) a Jasenova (okr. Martin).

O geologickom pôvode pohoria Žiar, do ktorého patrí Vyšehrad možno povedať, že predstavuje horský prah oddelujúci Hornonitriansku kotlinu od Turčianskej. Vývoj pohoria Žiar možno do istej miery diferencovať do niekoľkých skupín. Jednu z nich tvorí Vyšehradná skupina.

Vyšehradnú skupinu buduje mezozoikum — druhohory. V tejto druhohornej Vyšehradnej skupine vynikajú morfológicky nápadné príkrovové trosky Vyšehradu.³

Názov Vyšehrad nám prezrádza, že ide o hradisko, neskôr hrad, význam ktorého nie je zanedbateľný pre obdobie ranného osídlenia oblasti Turca a hornej Nitry.⁴

Hradisko je na južnej a východnej strane ohraničené strmými skalami, ale aj zo západnej strany je ťažký prístup. Celková plocha je 455 árov.

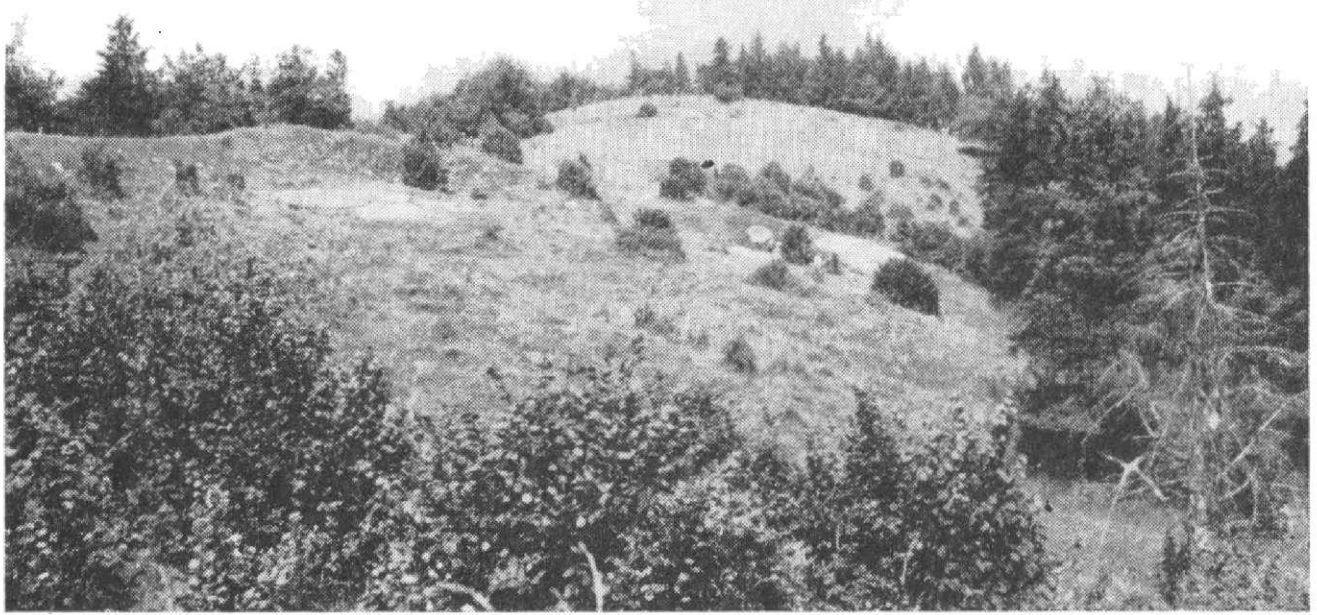
Celý areál hradiská má mocné valové opevnenie vzájomne od seba oddelené sústavou valov na štyri samostatné časti, v ktorých môžeme jasne vidieť dvorce⁵ (obr. 1).

Prvá, najvyššie položená časť opevnenia cca 40 m dlhá je predelená nízkym valom. Od druhého dvorca je táto časť oddelená valom a hlbokou priekopou.

Druhá, samostatná časť je zaujímavá svojím temer pravidelným obdĺžnikovitým tvarom (60×40 m), so vstupnou bránou zo SZ strany.

Tretia časť hradiska má najčlenitejší terén, ktorý sa z južnej strany smerom k severnej terasovite znižuje.

Štvrtá časť hradiska je najnižšie položená. Jej nadmorská výška sa pohybuje v 770-tich metroch. Vstup na hradisko zo severnej strany. Nachádza sa tu na JZ strane samostatný útvar o rozmeroch 23×50 m ohraničený výrazne z východnej strany i severnej valom a priekopou pri výkope ktorej vznikol i nízky

Obr. 1. Vyšehrad, okres Martin. Pohľad na areál hradiska. Foto A. Bieliková.

vonkajší val. Je to pravdepodobne i funkčne samostatná časť hradiska, vybudovaná v poslednom období existencie Vyšehradu, čo možno na základe archeologických nálezov zaradiť do 15. storočia.

Zmienky o Vyšehrade poznáme už z minulosti. V roku 1928 kopal na hradisku K. A. Medvedský⁶ a našiel tam zvyšky keramiky, kachlice, železnú strelku a klince. V tom čase opis a zameranie Vyšehradu urobil Ing. Š. Janšák.⁷ Zo starších záznamov o Vyšehrade vieme od T. Lehotského,⁸ P. Petica,⁹ J. Nováka,¹⁰ P. Floreka¹¹ a iných prameňov.

Okrem miestnych záujemcov robili na Vyšehrade prieskum niekdajší pracovníci vtedy Krajského nitrianskeho múzea v Bojniciach: prof. Kováčik, dr. Darola, Ing. Fackemberg a G. Králik.¹³ V malých zisťovacích sondách našli keramický materiál, železné klince, železné podkovy a fragmenty zvieračích kostí a zubov. Dr. A. Petrovický-Šichman v roku 1963 upriamil svoju pozornosť na výskum archeologickej lokality v Ivaničnej. Okrem toho pre dokreslenie niektorých otázok dotýkajúcich sa pravekého osídlenia Slovenského Pravna v lete roku 1963 urobil malý výskum na Vyšehrade.¹⁴ Na najvyššie položenej časti hradiska urobil tri sondy. Výskumom sa mu podarilo zistiť, že hradisko vzniklo niekedy v dobe bronzovej, na začiatku doby halštatskej. Zachytil len neisté stopy slovanského osídlenia, Ing. Š. Janšák upozorňuje na preukázaný účel hradiska, ktoré existovalo od vtedy, čo začala pravidelná doprava hore Nitrou.¹⁵

Niekoľkoročný archeologický výskum nám jednoznačne potvrdzuje, že život na Vyšehrade pulzoval veľmi živo. Vznik hradiska môžeme klásť na základe niektorých nálezov bronzových predmetov až do konca doby bronzovej a začiatok doby železnej. Potvrdzujú to predovšetkým bronzové kosáky, bronzová surovina, ihlice, prstene a zvyšky keramiky. Územie hornej Nitry svojou polohou i klimatickými podmienkami malo vždy vhodné podmienky k životu a preto i Vyšehrad je jednou z mnohých lokalít, ktoré sú osídlené už v prvom tisícročí p. n. l. Dokazujú to početné náleziská v Handlovej,¹⁶ Diviakoch,¹⁷ Opatovciach nad Nitrou,¹⁸ Dlížine,¹⁹ Bojniciach,²⁰ Hradci²¹ a iné. Na základe sústredených nálezov možno konštatovať, že najstaršie obyvateľstvo na Vyše-

hrade sídlilo na najnižšie položenej časti areálu hradiska. Podstatne výraznejšie je osídlené hradisko v mladšej dobe železnej (latén) a hlavnú časť materiálu tvorí keramika v zlomkoch z veľkých zásobníc, z vázovitých nádob. Množstvo častí keramiky je zo sitúlovitých nádob hrubých zvislo hrebeňovaných. Z ostatných materiálov sú to fragmenty sklenených náramkov, spony, krúžky, veľký železný nôž a iné drobné železné predmety dennej potreby. Lokalitu pre toto obdobie osídlenia možno zaradiť ku ostatným laténským hradiskám hornej Nitry, ktoré sú svedectvom expanzie keltsko-dáckeho obyvateľstva.²² Náleziská s laténskou, dáckou a púchovskou keramikou nachádzame aj v Turci.²³

O tom, že Vyšehrad bol významným centrom slovanskeho obyvateľstva v období Veľkej Moravy a čiastočne i po jej rozpade dokazujú výrazne datovacie nálezy z tohoto obdobia. Možno upozorniť na keramiku, železné náradie, sekerky, nožiky, kovania z vedierka, ostrohy, hrivny, železnú misu²⁴ a ostatné predmety. Pri výskume sme zistili i tú skutočnosť, že slovanské obyvateľstvo si pôvodné laténske hradisko prebudovalo podľa svojich potrieb.

Vzájomne na seba naväzujúce štyri dvorce hradiska neboli rovnako využívané v jednotlivých obdobiach, kedy máme zachytenú existenciu obyvateľstva.

Menej výrazné etapy osídlenia máme z 10. a 11. storočia. Nemožno presne povedať na materiáli a teréne, prečo vznikol tento nevýrazný časový úsek.

V 12.—14. storočí nachádza Vyšehrad znovu svoje uplatnenie a celý areál hradiska, jeho opevnenie je prebudované a opravené na mieste predchádzajúceho valového opevnenia (obr. 2).

Archeologický materiál celé toto obdobie výrazne podporuje veľkým

Obr. 2. Vyšehrad, okres Martin. Sonda cez valové opevnenie. Foto A. Bieliková.

množstvom nálezov. Je to keramika, železné predmety dennej potreby, časti jazdeckej výstroje, remeselnícke náradie i výrobky, súčasti odevu i poľnohospodárske náradie, v nemalej miere sú to zbrane. Všetky tieto predmety dokazujú aktívny život obyvateľstva na hrade. Predpokladáme podľa zistenej situácie, že tu bol vybudovaný hrad v areáli ktorého stáli zrubové stavby.

Už z 13. storočia poznáme písomné správy o Vyšehrade, kedy celé okolie — to je časť Turca a Nitrianskej strany tvorilo osobitný administratívny celok, ktorý spravoval rod Diviackych. Z roku 1277 existuje správa, že po tatárskom vpáde sa Vyšehrad spomína už len ako bývalý hrad.²⁵ Ladislav IV. dáva magistrovi Barleovi z Diviak a jeho bratom Bošany výmenou za majetky v Turci, medzi nimi i Vyšehrad, ktorý im odňal ešte jeho predchodca Btlo IV. (1235—1270) s prísľubom náhrady. Spolu s panstvom Diviackovcov na Vyšehrade zanikla v rokoch 1235—1277 i jeho sláva.²⁶

15. storočie bolo politicky rušné. Husitské výpravy zasiahli významne i do života hornej Nitry. Nositeľom dozvukov husitského hnutia na Slovensku bolo pre svoju revolučnosť a demokratičnosť bratricke vojsko. Keď pre svoj protifeudálny charakter stalo sa nebezpečným svetskému i božskému poriadku, bolo v rokoch 1458—1467 kráľovskými vojskami postupne likvidované. V tomto období sa časť prenasledovaných bratříkov uchýlila i na Vyšehrade, kde sa na čas opevnila.²⁷ Do týchto rušných rokov treba klásť archeologický materiál z 15. stor., ktorý predstavuje zbrane, rôzne železné predmety, reťaze, klíny, kovanie a náradie, súčasti konských postrojov, keramiku, hlásny roh, ale hlavne mince z druhej polovice 15. storočia.

Pri výskume sme zistili, že odchod posledných obyvateľov Vyšehradu bol nedobrovoľný, pretože práve mince, ktoré nám dokazujú toto obdobie boli roztrúsené po celom areáli hradiska.

Náčrtom o existencii Vyšehradu chceme čitateľov zoznámiť s predbežnými výsledkami archeologických výskumov na tomto krásnom hradisku nielen pre svoju zaujímavu polohu, ale predovšetkým pre svoj historický význam.

Poznámky a literatúra

- 1 Chorváth M.: Slovenské Pravno a okolie, 1964, 16, 17.
- 2 Janšák Š.: K problematike predhistorických hradísk na Slovensku, Št. zv. AÚ SAV, 13, 1964, 11.
- 3 Chorváth M.: l. c. 8, 9.
- 4 Remiášová M.: Zisťovací výskum na lokalite Vyšehrad, Vlastivedný zborník Horná Nitra VI. 1974, 236—244.
- 5 Petic P.: Vyšehrad, ČMSS 1929, 1. 1.
- 6 Petic P.: l. c. 2.
- 7 Janšák Š.: Niektoré novoobjavené hradiská slovenské, SMSS 1928.
- 8 Lehotský T.: Spomienky T. Lehotského z Turčianskej župy, Archeológia i Értésítő 1893, 345—346.
- 9 Petic P.: l. c. 1—10.
- 10 Novák J.: Bojnice a ich okolie. 1922 Brno.
- 11 Florek P.: Slovenské pohľady 1929.
- 12 Malýus E.: Turocmegye kialakulása. Pest 1922.
- 13 Nálezová správa 1958 je uložená v Múzeu v Bojniciach.
- 14 Chorváth M.: l. c. 33—66.
- 15 Chorváth M.: l. c. 34.
- 16 Pivovarová Z.: Výsledky výskumu na popolnicovom pohrebisku v Handlovej AR XI. 1959, 787—793, 807.
- 17 Pivovarová Z.: Žiarové pohrebisko v Diviakoch, Sl.A. VIII—2, 1959, 317—325.

- 18 Remiášová M.: Lužické pohrebisko v Opatovciach nad Nitrou. Vlastivedný zborník HN 7, 1976, 147—203.
- 19 Budínský Krička V.: Príspevok k štúdiu kultúry popolnicových polí nad horou Nitrou. Št. zv. AÚ SAV 1962, 123.
- 20 Bialeková D.: Archeológia hovorí o slovanskej minulosti Bojníc, Vlastivedný zborník HN I. 1962, 31—39.
- 21 Rutkay A. Osídlenie hornej Nitry na zlome letopočtu. Vlastivedný zborník HN III., 1966, 7—25.
Pieta K. a Bialeková D.: Zisťovací výskum v Hradci, okr. Prievidza. Sl.A. XII—2, 1964, 447—461.
- 22 Točík A.: K otázke osídlenia juhozápadného Slovenska na zlome letopočtu, AR, XI. 1959, 873.
Pieta K. a Bialeková D.: l. c. 450.
- 23 Pieta K. a Bialeková D.: l. c. 451.
- 24 Ďakujem za pomoc pri určovaní Dr. Bialekovej a Dr. Ruttkayovi.
- 25 Fejér G.: Codex diplomaticus regni Hungariae ecclesiasticus, Budae, 1829 až 1844, V. 2, 404—405.
- 26 Zemene R.: Z dejín Nitrianskeho Pravna a okolia. Vlastivedný zborník HN, 1966, 82.
- 27 Zemene R.: l. c. 82.

Zusammenfassung

Der Burgwall Vyšehrad

Zu den bedeutungsvollen archäologischen und landschaftlichen Örtlichkeiten des oberen Gebiets von Nitra und Turca gehört der Burgwall Vyšehrad. Er liegt in einer Seehöhe von 829 m und gehört zum Kataster Nitrianske Pravno und Jasonov. Der Namen Vyšehrad verrät, daß es sich um einen mächtigen Burgwall handelt, dessen Bedeutung für die Zeit der Frühbesiedlung dieser Gegend nicht zu unterschätzen ist.

Seine Gesamtfläche umfaßt 455 Ar. Das Burgwallareal schützt eine mächtige Wallbefestigung, die aus einem System von vier selbständigen Teilen besteht.

Die erste Beschreibung und Vermessung der Örtlichkeit stammt von Ing. Štefan Janšák. Im Jahr 1964 nahm dort Dr. A. Petrovský—Šichman eine Erkundungsforschung vor und von 1970 bis 1978 wurde Vyšehrad von Mitarbeitern des Museums in Bojnice untersucht. Nach dem Fundgut konnte man feststellen, daß der Burgwall irgendwann am Ende der Bronze- und Anfang der Eisenzeit entstanden ist. Deutlicher sind die Spuren der Besiedlung aus der jüngeren Eisenzeit.

Vyšehrad war ein wichtiges Zentrum der slawischen Bevölkerung in der Zeit des großmährischen Reichs, teils auch nach dessen Zerfall. Das reichste Fundmaterial stammt aus dem 12. bis 15. Jahrhundert.

Bei der Untersuchung stellten wir fest, daß die letzten Bewohner dieses Burgwalls gegen Ende des 15. Jahrhundert weggezogen sind, als ein Teil der verfolgten Brüdergemeinde dort Zuflucht gesucht hatte.

Der kurze Abriß der Geschichte des Vyšehrad soll die Öffentlichen mit den vorläufigen Ergebnissen der archäologischen Untersuchungen dieser schönen Stätte bekannt machen, die nicht nur wegen ihrer interessanten Lage und Umgebung, sondern vor allem wegen ihrer geschichtlichen Bedeutung interessant ist.

Abbildungen

Abb. 1. Vyšehrad, Bez. Martin. Blick auf das Burgwallareal.

Abb. 2. Vyšehrad, Bez. Martin. Sonde durch die Wallbefestigung.

Fotos A. Bieliková.

